

Ivona Huděk, mag. oec.

Mladi istraživač
Institut za poduzetništvo i menadžment malih poduzeća
Sveučilište u Mariboru
Ekonomsko-poslovni fakultet
E-mail: ivona.hudjek1@um.si

Dr. sc. Karin Širec

Izvanredna profesorica
Sveučilište u Mariboru
Ekonomsko-poslovni fakultet
Katedra za poduzetništvo i ekonomiku poslovanja
E-mail: karin.sirec@um.si

RAZVOJ PODUZETNIČKOG POTENCIJALA KROZ OBRAZOVANJE ZA PODUZETNIŠTVO U EU

UDK / UDC: 65.012.4(4-67EU)

JEL klasifikacija / JEL classification: L26, I25

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno / Received: 4. veljače 2019. / February 4, 2019

Prihvaćeno za tisak / Accepted for publishing: 27. svibnja 2019. / May 27, 2019

Sažetak

Kako bi Europska unija povećala svoju konkurentnost i gospodarski rast s obzirom na globalizaciju i konkurentnost ostalih zemalja, jedno od ključnih čimbenika o kojem ovisi njezin napredak je poduzetništvo. Europska komisija navodi kako je poduzetništvo vještina koja se može naučiti te Europi trebaju poduzetnici za stvaranje novih radnih mjesta te je potrebno podržati ovu vrstu edukacije u svim zemljama EU-a. U ovom je radu provedena usporedba između zemlja EU-a prema pristupima poduzetničkom obrazovanju na primarnoj i sekundarnoj razini obrazovanja. Također regresijskom analizom ispitane su veze između percepcije prilika, percepcije sposobnosti, percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere, poduzetničke aktivnosti, poduzetničke namjere i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje. Ispitivanja su provedena na temelju podataka GEM-a 2016. godine. Rezultati pokazuju pozitivne i značajne utjecaje što je bitno da članice EU-a to prepoznaju i ulažu što veće napore u implementaciju poduzetničkog obrazovanja u nastavne programe, a Europska komisija pruža još veću podršku u tome.

Ključne riječi: poduzetništvo, obrazovanje za poduzetništvo, poduzetnička aktivnost, GEM, Europska unija.

1. UVOD

Desetogodišnja strategija Europske unije za rast i zapošljavanje, Europa 2020. (*Europe 2020.*), pokrenuta je 2010. godine kako bi se stvorili uvjeti za pametan, održiv i uključiv rast. S ciljem izlaska iz krize i stvaranjem uvjeta za konkurentnije gospodarstvo s većom zaposlenosti, strategijom Europa 2020., Europska unija nastoji potaknuti rast koji je pametan (učinkovitijim ulaganjem u obrazovanje, istraživanje i inovacije), održiv (zaokretom k niskougljičnom gospodarstvu) i uključiv (stavljanjem velikog naglaska na stvaranje radnih mjesta i smanjenje siromaštva) (*European Commission, 2017.a*).

Kako bi se Europa vratila rastu i višim razinama zaposlenosti, potreban je veći broj poduzetnika, odnosno poduzeća. Akcijskim planom za poduzetništvo 2020. (*The Entrepreneurship 2020 Action Plan*) (Europski fondovi, 2017.) navodi se niz mjera koje treba poduzeti na razini EU-a i u državama članica za podršku poduzetništvu u Europi. On se temelji na tri stupa: razvoj poduzetničkog obrazovanja i osposobljavanja; stvaranje pravog poslovnog okruženja; promicanje poduzetnika kao uzora i dopiranje poduzetništva do određenih ciljnih skupina. Također Europska povelja o malim poduzećima (*European Charter for Small Enterprises*) (*European Commission, 2017.b*), poziva zemlje članice i Komisiju na potporu i poticanje malih poduzeća u 10 ključnih točaka: obrazovanje i osposobljavanje za poduzetništvo, jeftinije i brže pokretanje poduzeća, bolje zakonodavstvo i regulativa, dostupnost potrebnih radnih vještina, poboljšanje online pristupa, bolje korištenje prednosti unutarnjeg tržišta, porezna i financijska pitanja, jačanje tehnoloških sposobnosti malih poduzeća, korištenje uspješnih modela za elektroničko poslovanje i razvijanje vrhunske potpore malim poduzećima, bolja zastupljenost interesa malog poduzetništva u tijelima Unije i na nacionalnoj razini.

Kreatori politike u Europi i SAD-u vjeruju da rastom poduzetništva dolazi do više razine gospodarskog rasta i inovacija. Također, Europska komisija navodi kako je poduzetništvo vještina koja se može naučiti. Nije nužno biti rođeni poduzetnik za pokretanje uspješnog poslovanja. Može se postati jedan od njih razvojem poduzetničkih vještina i poduzetničkog načina razmišljanja (*European Commission, 2017.c*). Europi trebaju poduzetnici za stvaranje novih radnih mjesta te je potrebno podržati ovu vrstu edukacije i u svim zemljama EU-a.

Samim time jedan od ključnih ciljeva Europske komisije je promicanje poduzetničkog obrazovanja na svim razinama od osnovne škole do sveučilišta, pa i šire za stvaranje poduzetničkog načina razmišljanja i poduzetničke kulture kod učenika kroz razvijanje i stjecanje vještina, stavova i znanja.

Ciljevi ovog istraživanja su pregledom stanja uvidjeti kako pojedine države Europske unije pristupaju poduzetničkom obrazovanju. Zbog toga se ponajprije u drugome djelu rada definira pojam i kontekst poduzetničkog obrazovanja te se ističe zašto je poduzetništvo važno za europsko gospodarstvo. Treći dio rada razmatra položaj poduzetničkog obrazovanja unutar obrazovne politike, odnosno u kojoj mjeri poduzetničko obrazovanje predstavlja prioritet

nacionalne politike u državama članicama Europske unije. U radu je razmatranje poduzetničkog obrazovanja ograničeno na primarno i sekundarno obrazovanje, na onu razinu obrazovanja koju prema podacima OECD-a (Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj) ima najviše mladih (*OECD data*, 2017.), dok struke koje su u osnovi posvećene poduzetništvu kao karijernom putu i tercijarno obrazovanje, nisu razmatrane. U četvrtom dijelu rada naveden je opis metodologije. U petom dijelu, prikazani su podaci o percepciji prilika, sposobnosti, poduzetništvu kao poželjnom odabiru karijere, poduzetničkoj aktivnosti i namjeri i ocjena stručnjaka za poduzetničko obrazovanje u državama Europske unije te je provedena regresijska analiza. Ispituje se postoji li relacija i u kojoj mjeri između navedenih pojava. Ispitivanja su provedena na temelju prikupljenih podataka *Global Entrepreneurship Monitor-a* (GEM) 2016. godine. U zadnjem dijelu, iznosi se zaključak rada, odnosno sinteza spoznaja do kojih se došlo prikupljanjem, obradom i prikazivanjem podataka relevantnih za temu.

2. TEMELJNE ZNAČAJKE PODUZETNIČKOG OBRAZOVANJA

U ovom se poglavlju ponajprije ističe važnost poduzetništva za europsko gospodarstvo, odnosno poduzetnička politika Europske unije te temeljne značajke poduzetničkog obrazovanja kao jednog od ključnih ciljeva politika EU-a i država članica.

2.1. Poduzetnička politika Europske unije i važnost poduzetništva za europsko gospodarstvo

U današnje vrijeme u kontekstu ekonomskih kriza, izazova globalizacijskih procesa te dinamičkih promjena s postojećim složenim ekonomijama i društvima znanja, sve više se stavlja naglasak na poduzetništvo kao pokretač za postizanje gospodarskog rasta i inovacija.

Najistaknutija svjetska studija o poduzetništvu GEM, navodi kako je poduzetništvo bilo koji pokušaj pokretanja novog poslovnog pothvata, kao što je samozapošljavanje, nova poslovna organizacija ili ekspanzija postojećega poslovnog pothvata od strane pojedinaca, timova ili već postojećih organizacija (GEM, 2017.a). Prema Kuratko i Hodgetts (2004.), poduzetništvo je dinamičan proces vizija, promjene i stvaranja. Ono zahtijeva primjenu energije i strasti prema stvaranju i primjeni novih ideja i kreativnih rješenja. Prema tome poduzetništvo je više od jednostavnog poslovanja. Postoji široki dogovor o važnosti poduzetništva za gospodarski razvoj. GEM ističe kako poduzetnici potiču inovativnost, odnosno ubrzavaju strukturalne promjene u gospodarstvu i prisiljavaju stare tvrtke da se mijenjaju, prilagođavaju novim trendovima na tržištu i time neizravno prinosu produktivnosti (Singer et al., 2003.).

Empirijsko istraživanje podupire pozitivne veze između poduzetničke aktivnosti i ekonomskih rezultata, kao što su ekonomski rast i inovacije (Van Praag i Versloot, 2007.). Jedna od najpoznatijih i prihvaćenih teorija ekonomskog rasta podilazi empirijskim rezultatima koji podržavaju ekonomsku važnost poduzetništva koju daje Schumpeter (1911.). Schumpeter tvrdi kako su nove kombinacije glavni uzrok razvoja u ekonomskom sustavu jer nove poduzetničke kombinacije uništavaju ravnotežu u gospodarstvu i stvaraju novu takozvanu kreativnu destrukciju (Ayres i Warr, 2009.). U osnovi tih modela je ideja kako poduzetnici traže profitne mogućnosti i stoga uvode „nove kombinacije“ ili inovacije (Van Praag, 1999.).

Samu važnost poduzetništva prepoznala je i Europska unija. U ožujku 2000. Europsko vijeće u Lisabonu postavilo je novi strateški cilj za Europsku uniju: postati „najkompetentnije i najdinamičnije gospodarstvo svijeta utemeljeno na znanju, sposobno za održivi gospodarski rast sa sve više boljih radnih mjesta i većom socijalnom kohezijom“ (European Parliament, 2017.). Cilj europske politike znanosti i istraživanja jest stvaranje znanstvenog i tehnološkog sustava koji će omogućiti održiv društveni i gospodarski razvoj. Istraživanje, obrazovanje i inovacije kao ključni elementi održivog i dinamičnog gospodarstva čine takozvani trokut znanja. Nastavno na Lisabonsku strategiju (*Lisbon Strategy*), 2010. godine donesena je strategija Europa 2020., a prioriteti koji predstavljaju njezinu osnovu i koji se međusobno nadopunjuju su (2017.a):

- pametan rast – razvoj gospodarstva utemeljenog na znanju i inovacijama,
- održiv rast – promicanje zelenijeg, konkurentnijeg gospodarstva temeljenog na učinkovitom korištenju resursa i
- uključiv rast – poticanje ekonomije visoke stope zaposlenosti, uz rezultat ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije.

Prioritet “pametan rast” odnosi se na podizanje kvalitete obrazovnog sustava, jačanje učinka istraživanja, bolje korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija, promicanje transfera inovacija i znanja, odnosno pretvaranja inovativnih ideja u nove proizvode i usluge koje rezultiraju rastom i kvalitetnim poslovima te pomažu u suočavanju s globalnim izazovima (MZO, 2019.).

Politika obrazovanja i osposobljavanja dobila je veći zamah usvajanjem strategije Europa 2020. U okviru strategije Europa 2020. države članice svake godine dobivaju smjernice za prioritetne reforme u obliku preporuka za svaku pojedinu državu. U strateškom okviru Obrazovanje i osposobljavanje 2020. (ET 2020.) postavljena su četiri zajednička cilja EU-a:

- realizacija ideje cjeloživotnog učenja i mobilnosti,
- povećanje kvalitete i učinkovitosti obrazovanja i osposobljavanja,
- promicanje pravednosti, socijalne kohezije i aktivnog građanstva i
- poticanje kreativnosti i inovativnosti, uključujući poduzetništvo, na svim razinama obrazovanja i osposobljavanja (Europska komisija, 2019.).

Europska komisija predstavlja sedam predvodničkih inicijativa za napredak u okviru svake prioritetne teme. Predvodnička inicijativa koja se odnosi na obrazovanje je inicijativa Mladi u pokretu, a cilj joj je povećati učinak i međunarodnu privlačnost europskih institucija visokog obrazovanja i podići ukupnu kvalitetu svih razina obrazovanja te osposobljavanja u Europskoj uniji (MZO, 2019.).

Jednako kao i europske politike znanosti i istraživanja razvila se i europska poduzetnička politika koju pokriva članak 173 Ugovora o funkcioniranju Europske unije (*Eur – Lex*, 2017.a). Politika poduzetništva EU-a ima za cilj razvoj uvjeta, odnosno okruženja za pokretanje poslovnih pothvata s naglaskom na mala i srednja poduzeća, rast proizvodnosti, zapošljavanja i blagostanja. Mala i srednja poduzeća (MSP) pružaju fleksibilnije oblike poslovanja za prilagođavanjem tehnološkim promjenama i globalizacije, zapošljavanja te bolje društvene odnose i prisustvo u novim granama koje omogućuju brži rast i lakšu prilagodbu promjenama na tržištu te veći stupanj ulaganja u istraživanje i inovacije od ostalih kategorija. Također MSP predstavljaju 99 % svih poduzeća u EU-u. Postoji oko 21 milijun MSP-ova, koji zapošljavaju oko 33 milijuna ljudi te predstavljaju ključan izvor poduzetničkog duha i inovacija, koji su presudni za konkurentnost poduzeća u EU-u (Europski parlament, 2017.). Nadalje, uz poticanje osnivanje novih poslovnih pothvata, prioritetni ciljevi EU-a su (Kandžija i Cvečić, 2010.):

- poticanje poduzetništva i poduzetničkih sposobnosti,
- osiguravanje pristupa na tržištu članicama EU-a i druga tržišta,
- pojednostavljenje administrativnog opterećenja,
- poticanje razvojne i inovacijske sposobnosti poduzeća i
- jačanje dijaloga i savjetovanja s uključenima u malo i srednje poduzetništvo.

Područja koja obuhvaćaju ciljevi poduzetničke politike obuhvaćaju i stvaranje poduzetničkog duha zbog raširenog zaziranja od pokretanja samostalnih pothvata s naglaskom na nedostatan obrazovanje, maksimalno iskorištavanje prednosti Unutarnjeg tržišta, nove metode koordinacije te poticanje novih poslovnih modela u e-gospodarstvu (Kandžija i Cvečić, 2010.).

S obzirom na nedostatan obrazovanje, Europsko vijeće 2000. godine identificiralo je poduzetništvo kao jednu od osnovnih vještina koji treba razvijati tijekom cjeloživotnog obrazovanja (*European Parliament*, 2017.). Prema tom cilju, europski sustavi obrazovanja moraju se prilagoditi zahtjevima društva koje počiva na znanju i potrebi za što boljom razinom i kvalitetom zapošljavanja. Stoga je Europsko vijeće u Lisabonu pozvalo države članice, Vijeće i Komisiju da donesu europski okvir i definiraju osnovne vještine koje se stječu tijekom cjeloživotnog učenja. U izvješću o radu, radna skupina je donijela okvir za osam ključnih kompetencija s odgovarajućim znanjima, vještinama i pristupima koji se odnose na ta područja, a ona su: komunikacija na materinskom jeziku,

komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u znanosti i tehnologiji, digitalne sposobnosti, učiti kako se uči, društvene i građanske kompetencije, osjećaj za inicijativu i poduzetništvo, kulturna svijest i kulturno izražavanje. Prema definiciji ključne kompetencije su prenosivi multifunkcionalni sklop znanja, vještina i stavova koji su potrebni svim pojedincima za njihovu osobnu realizaciju i razvitak, uključivanje u društvo i zapošljavanje. Treba ih razviti do kraja obveznog obrazovanja ili izobrazbe i predstavljaju temelj za daljnje učenje kao dio cjeloživotnog učenja.

Također predloženo je da se okvir ključnih kompetencija primijeni u kontekstu čitavog niza obrazovnih situacija tijekom cjeloživotnog učenja u skladu s nacionalnim programima obrazovanja i izobrazbe. Kompetencija poduzetništvo podrazumijeva sposobnost pretvaranja ideja u akciju kroz kreativnost, inovativnost i rizik, kao i sposobnost planiranja i upravljanja (Europska komisija, 2017. a).

Novo razdoblje donosi suočavanja s naglim promjenama na tržištu i sve veću potrebu za razvojem novih proizvoda s ciljem smanjenja troškova i povećanja kvalitete u svrhu jačanja konkurencije na tržištu i porasta gospodarskog rasta te gospodarskog razvoja, odnosno društvenog blagostanja. To podrazumijeva povećanje bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, smanjenje nezaposlenosti i smanjenje siromaštva te većeg životnog standarda.

2.2. Definicija i razlozi uvođenja poduzetničkog obrazovanja

Verheul i suradnici (2001.), ističu kako široki raspon determinanti objašnjava razinu poduzetništva, uključujući ekonomske i društvene čimbenike. Štoviše, općenito je prihvaćeno da mjere politike mogu utjecati na razinu poduzetništva. Vlada može utjecati na poduzetništvo izravno i neizravno određenim mjerama. Naprimjer, kada propisuje politiku tržišnog natjecanja, vlada može utjecati na strukturu tržišta i (neizravno) na broj i vrstu poduzetničkih mogućnosti. Tako vlada također može utjecati na stopu poduzetništva, ne samo kroz zakonodavstvo, već i kroz obrazovne sustave.

Obrazovanje se čini važnim za poticanje poduzetništva zbog nekoliko razloga (Reynolds, et al., 1999.). Prvo, obrazovanje pruža pojedincima osjećaj neovisnosti, autonomije i samopouzdanja. Drugo, obrazovanje osvještava ljude o alternativnim izborima za karijeru. Treće, obrazovanje širi horizonte pojedinaca, čime se ljudi bolje pripremaju za percepciju prilika i, konačno, obrazovanje pruža znanje koje pojedinci mogu koristiti za razvoj novih poduzetničkih mogućnosti.

Jedno od ključnih ciljeva Europske unije i država članica već dugi niz godina je promicanje poduzetničkog obrazovanja. Razlog njegovog uvođenja, odnosno poticanja je u tome što se njegova važnost očituje u razvijanju potencijala mladih da pokreću vlastite ideje, razvijaju vještine, znanje i stavove koji su neophodni za stvaranje poduzetničke kulture. Pri definiranju poduzetničkog obrazovanja najčešće se rabi definicija iz Europskih ključnih

kompetencija koja glasi: „Poduzetničko obrazovanje odnosi se na razvijanje vještina i načina razmišljanja kod učenika koje im omogućuje pretvaranje kreativnih zamisli u poduzetničko djelovanje. Ovo je ključna kompetencija za sve učenike kojom se potiče osobni razvoj, aktivno građanstvo, socijalna uključenost i zapošljivost. Relevantna je na svim razinama procesa cjeloživotnog učenja, u svim obrazovnim disciplinama i svim oblicima obrazovanja i osposobljavanja (formalno, neformalno i informalno) koji pridonose poduzetničkom duhu i djelovanju, s ili bez komercijalne svrhe“ (Europska komisija, 2017.a).

Također, Rebernik i Širec (2011.) ističu kako nije nužno da poduzetničko obrazovanje uvijek dovede do uspostave vlastitog posla. Važno je da učenici steknu dodatne vještine i osobine koje mogu biti korisne i nužne u drugim oblicima profesionalne djelatnosti, od percepcije prilika, umrežavanja i suradnje do zdravih ambicija i svijesti o samoodgovornosti, a povoljan obrazovni sustav prema poduzetničkom obrazovanju predstavlja osnovu kroz koju se formiraju ključni elementi za poduzetništvo. Vještine, sposobnosti i odnosi s poduzetništvom pojedinaca, utječu na prepoznavanje njihovih sposobnosti i poslovnih prilika u okolini što se odražava kroz poduzetničke namjere, koje se ostvaruju kroz poduzetničke aktivnosti pojedinaca i time utječu na gospodarski rast i razvoj nacionalnog gospodarstva.

Budući da je riječ o relativno novom području istraživanja, već postoje brojna saznanja koja podupiru korisnost poduzetničkog obrazovanja za pojedinca, pa tako i za društvo. Neke su države članice ovom cilju posvećene već duže od desetljeća, dok druge tek počinju uvrštavati poduzetničko obrazovanje u svoje obrazovne politike.

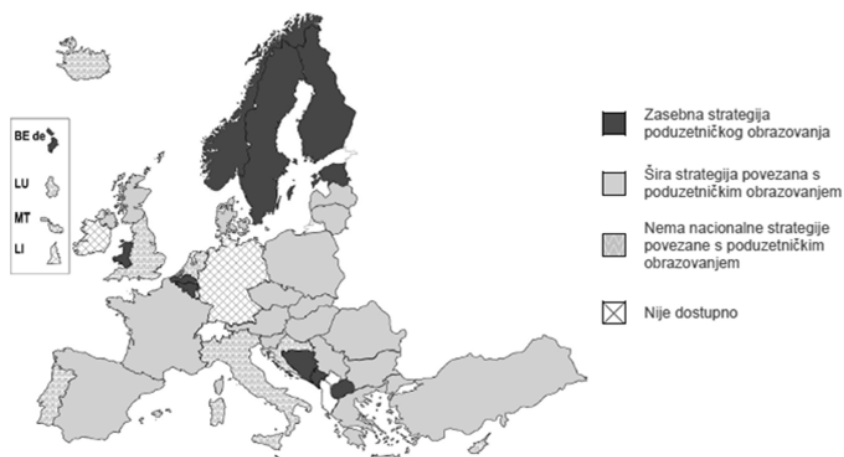
U priopćenju „Rekonceptualizacija obrazovanja: ulaganje u vještine za bolje socijalne i ekonomske učinke“ 2012. (Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes) (*Eur – Lex*, 2017.b), Komisija naglašava transverzalne vještine, a posebice vještine za poduzetništvo te predlaže kako bi države članice trebale poticati poduzetničke vještine novim i kreativnim načinima poučavanja i učenja od primarne razine pa nadalje. Iskustva iz stvarnog života, učenjem na temelju rješavanja problema i veze s poduzećima, potrebno je ugraditi u sve discipline i prilagoditi svim razinama obrazovanja. Svi mladi trebali bi imati mogućnosti steći najmanje jedno praktično poduzetničko iskustvo prije nego što završe obvezno obrazovanje.

S obzirom na prethodno navedene spoznaje i definirane elemente o poduzetničkom obrazovanju proizlazi temeljna hipoteza: Države Europske unije mogu svojim obrazovnim sustavom utjecati na razvoj i stjecanje poduzetničkih vještina, znanja i stavova te u konačnici utjecati na poduzetničku aktivnost i namjeru.

3. USPOREDBA PODUZETNIČKOG OBRAZOVANJA MEĐU ZEMLJAMA EUROPSKE UNIJE

Poduzetničko obrazovanje prepoznato je kao prioritet u strategiji Europa 2020 (*Europe 2020.*) (*European Commission, 2017.a*), u okviru europske politike o malim i srednjim poduzećima (SME) i u ključnim strategijama EU-a za obrazovanje i osposobljavanje. U ovom dijelu rada, razmatraju se postojeće politike i prakse država članica Europske unije, odnosno položaj obrazovanja o poduzetništvu unutar obrazovne politike, zatim oblici financiranja poduzetničkog obrazovanja, osposobljavanje nastavnika za poduzetničko obrazovanje i pristupi poduzetničkom obrazovanju u nacionalne kurikulume.

U kojoj mjeri obrazovanje o poduzetništvu predstavlja prioritet nacionalne politike u državama članicama EU-a moguće je procijeniti postojećom strategijom države članice koja je najbliže povezana s poduzetničkim obrazovanjem. Prema izvješću Eurydicea (Europska komisija, 2017.b), Izvršne agencije za obrazovanje, audiovizualnu politiku i kulturu (EACEA) postoje sljedeće vrste strategija: zasebne strategije poduzetničkog obrazovanja, šire strategije u području obrazovanja povezane s poduzetničkim obrazovanjem i šire strategije ekonomije koje uključuju poduzetničko obrazovanje. Slika 1. prikazuje strategije država članica povezanih s poduzetničkim obrazovanjem.

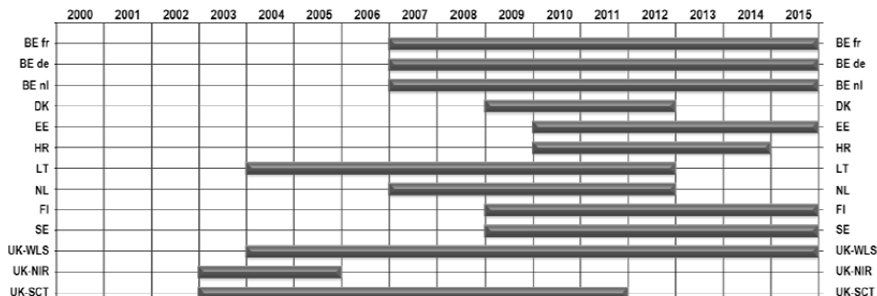

Slika 1. Strategije povezane s poduzetničkim obrazovanjem u Europi, 2015.

Izvor: Eurydice, 2016.

Prema slici 1., samo šest država članica ima zasebnu strategiju: Belgija (Francuska, Njemačka i Flamanska zajednica), Estonija, Wales (Ujedinjeno Kraljevstvo), Finska te Švedska. Zatim devet država članica nema nacionalnu strategiju za poduzetničko obrazovanje, a one su: Engleska (Ujedinjeno Kraljevstvo), Portugal, Italija, Malta, Cipar, Luksemburg te Hrvatska, dok ostale

zemlje članice imaju širu strategiju povezanu s poduzetničkim obrazovanjem. Također, slika 2. prikazuje kako su se zasebne strategije poduzetničkog obrazovanja provodile u prethodnim razdobljima i u drugim državama članicama, no zbog različitih promjena u funkcioniranju vlasti ono je prestalo biti prioritarna tema vlade ili je ukomponirano u neku od drugih širih strategija. Tako na primjer u Hrvatskoj je 2010. godine usvojena nacionalna Strategija učenja za poduzetništvo 2010. – 2014., koja kasnije nije aktualizirana, niti je provedena evaluacija provedenih mjera (Vlada Republike Hrvatske, 2019.).

Slika 2. Zasebne strategije poduzetničkog obrazovanja odabranih država Europske unije, 2000. – 2015.

Izvor: Eurydice, 2016.

Valja istaknuti kako su zasebne strategije nordijskih zemalja Finske i Švedske na neodređeno razdoblje, što se može objasniti njihovom orijentiranošću prema inovacijama. Jednako tako, valja istaknuti kako dvije države, Cipar i Slovenija, razvijaju zasebnu strategiju. Države koje povezuju poduzetničko obrazovanje sa širim strategijama u okviru obrazovanja, osposobljavanja i mladih su Latvija i Grčka (obrazovne strategije), Bugarska, Poljska, Austrija i Mađarska (strategije cjeloživotnog učenja), Slovenija i Slovačka (strategije mladih). S druge strane osam država povezuje poduzetničko obrazovanje kao prioritet svojih strategija koje se odnose na područja izvan obrazovanja i osposobljavanja, kao što su strategije inovacija država Republike Češke, Francuske, Danske, Sjeverne Irske i Škotske (Ujedinjeno Kraljevstvo). One naglašavaju obrazovni sustav kao prioritet u poboljšanju okvirnih uvjeta za inovacije. Također Nizozemska ima širu strategiju vezanu uz poduzetništvo i inovacije. S druge strane Litva, Rumunjska i Španjolska poduzetničko obrazovanje uključuju u svoje strategije gospodarskog razvoja ili poduzetništva ili zapošljavanja. S obzirom na zasebne strategije i šire strategije zapošljavanja, realizacija poslovnih ideja, socijalno poduzetništvo te aktivno građanstvo u najvećoj mjeri navode se kao strateški ciljevi.

Bez obzira na zasebnu strategiju ili širu strategiju koja se veže uz poduzetničko obrazovanje u nekim državama članicama, financiranje poduzetničkog obrazovanja osigurava se preko općeg proračuna ili zasebnog proračuna. Od 26 država članica s obzirom na podatke Izvješća EACEA-e, 12

država izdvaja financijska sredstva za poduzetničko obrazovanje iz općeg proračuna, a to su: sve tri zajednice Belgije, Bugarska, Republika Češka, Danska, Estonija, Španjolska, Poljska, Rumunjska, Slovenija, Slovačka, Finska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Također podaci prikazuju kako su Austrija, Danska i Francuska države koje izdvajaju zasebna financijska sredstva za provedbu svojih zasebnih ili širih strategija za poduzetničko obrazovanje, dok Švedska izdvaja sredstva putem zasebnog proračuna za svoju zasebnu strategiju. U Danskoj se godišnje izdvaja 20 – 25 milijuna DKK-a iz proračuna Ministarstva visokog obrazovanja i znanosti te Ministarstva poslovanja i rasta, uz dodatno vanjsko financiranje. Zatim Francuska uključuje poduzetničko obrazovanje kao mjeru u sklopu svoje strategije inovacije te će u razdoblju od 2014. do 2019. izdvojiti 20 milijuna eura za poduzetničko obrazovanje. U Švedskoj zaseban proračun za provedbu „Strategije za poduzetništvo u području obrazovanja“ iznosi 33,5 milijuna SEK-a, a samo za primarno i sekundarno obrazovanje izdvaja se 29,5 milijuna SEK-a. S druge strane, Luksemburg, Malta i Nizozemska imaju zasebne proračune za poduzetničko obrazovanje, no zanimljiva je činjenica da ne postoji nacionalna strategija za poduzetničko obrazovanje (Europska komisija, 2017.b). Jednako tako, većina država članica, uz sredstva iz državnih izvora za financiranje poduzetničkog obrazovanja, koristi i sredstva iz izvora Europske unije, dok su Hrvatska i Mađarska jedine države koje se za područje poduzetničkog obrazovanja koriste samo sredstvima iz EU-a, a glavni izvor financiranja je Europski socijalni fond.

Kod samog provođenja poduzetničkog obrazovanja u školstvu, najvažniju ulogu imaju nastavnici. Prema dostupnim podacima izvješća Euridycea (Europska komisija, 2017.b), većina obrazovnih ustanova ima autonomiju u odlučivanju uključivanja poduzetničkog obrazovanja u programe, dok u Danskoj, Estoniji i Latviji ono podliježe zakonskoj regulativi. S time da je u Estoniji i Latviji ono obvezno za sve nastavnike primarnog i sekundarnog obrazovanja, dok u Danskoj samo za nastavnike primarnog obrazovanja. Također gotovo sve države organiziraju programe trajnoga stručnog usavršavanja za poduzetničko obrazovanje samo što se oni razlikuju u dostupnosti nastavnika primarnog i sekundarnog obrazovanja.

Osim nastavnika, ključnu ulogu imaju i nacionalni kurikulumi u osiguravanju ove ključne kompetencije. Obrazovanje za poduzetništvo integrirano je u nacionalne kurikulume u državama Europske unije na tri načina. Prvo, kao međupredmetni pristup koji podrazumijeva izražavanje ciljeva poduzetničkog obrazovanja kroz transverzalne i horizontalne ciljeve (kroz različite predmete), zatim kao obvezan zaseban predmet ili dio obveznih predmeta te kao izborni predmet ili kao dio izbornih predmeta.

U izvješću Europske komisije predložen je progresijski model koji predviđa: „odmak od poduzetničkog obrazovanja kao dodatka kurikulumu koji je najčešće dostupan u kasnijim fazama obveznog obrazovanja prema poduzetničkom obrazovanju kao sastavnom djelu kurikuluma na svim razinama. U tom slučaju, poduzetničko obrazovanje u ranijim godinama obrazovanja – od

primarne razine do niže sekundarne razine – učenicima osigurava temelje za nastavak učenja o poduzetništvu kroz zaseban predmet u kasnijim godinama obrazovanja“ (McCoshan et al., 2010.).

U primarnom obrazovanju većina država ima međupredmetni pristup poduzetničkom obrazovanju, s naglaskom na transverzalne i horizontalne ciljeve. U tri države, Finskoj, Sloveniji i Španjolskoj međupredmetni ciljevi kombiniraju se s obveznim predmetima, a četiri države, Republika Češka, Latvija, Malta i Rumunjska koriste sva tri pristupa (međupredmetni, obvezni i izborni). Poduzetničko obrazovanje kao zaseban izborni predmet imaju Bugarska, Danska, Estonija i Španjolska te Rumunjska koja ima i obavezan zaseban predmet poduzetničkog obrazovanja kao i Litva. Što se tiče sekundarne razine, najviše država se poziva na međupredmetne ciljeve za poduzetničko obrazovanje. Glavna razlika u odnosu prema primarnom obrazovanju jest ta da je poduzetništvo mnogo češće zastupljeno u kurikulumu kao izborni predmet. Naravno, to u najvećoj mjeri proizlazi iz činjenice da su izborni predmeti češći na sekundarnoj razini. Države u kojima je poduzetničko obrazovanje kao zaseban obavezan predmet na sekundarnoj razini su: Grčka, Španjolska, Litva, Austrija, Rumunjska, Slovenija, Finska i Švedska. Nadalje, u Bugarskoj postoji kombinacija obveznih i izbornih predmeta bez pozivanja na međupredmetne ciljeve. U tri države/regije (Belgija (Francuska zajednica), Danska i Francuska), međupredmetni ciljevi kombiniraju se s izbornim predmetima, dok u ostalim državama članicama EU-a, poduzetničko obrazovanje je obvezno kao zaseban predmet ili integrirano u druge obvezne predmete.

4. METODOLOGIJA

Kako što je već spomenuto u samom Uvodu rada, Europska komisija ističe kako obrazovanje za poduzetništvo priprema ljude da budu odgovorni i poduzetni pojedinci. Pomaže im razviti vještine, znanje i stavove koji pridonose poduzetničkom duhu kako bi pokrenuli i vodili vlastiti posao ili bili što zapošljiviji.

GEM je najpoznatije međunarodno istraživanje poduzetničke aktivnosti. GEM je pokrenut 1999. godine kao zajednički projekt između Babson Collegea (SAD) i Londonske poslovne škole (UK). Cilj je bio razmotriti zašto su neke zemlje više "poduzetničke" od drugih. GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Postoje dvije vrste podataka: anketa odrasle populacije (Adult Population Survey - APS) i anketa nacionalnih stručnjaka (National Expert Survey - NES). APS razmatra karakteristike, motivacije i ambicije pojedinaca koji započinju poslovanje, kao i društvene stavove prema poduzetništvu. U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom pojedinaca u dobnoj skupini od 18 do 64, i to njih najmanje 2000. S druge strane, NES razmatra nacionalni kontekst u kojem pojedinci započinju poslovanje (GEM, 2017.b). Nacionalni istraživački timovi provode nacionalne stručne intervjue sa stručnjacima svake godine u istom

razdoblju na temelju upitnika GEM-a te izrađuju nacionalni izvještaj. Istraživanje uključuje intervju s najmanje 36 stručnjaka, odnosno tri stručnjaka za svaku od dvanaest komponenti okvira poduzetničkih uvjeta (Singer et al., 2012.).

Poduzetnička aktivnost na individualnoj razini prati se kroz faze poduzetničkog ponašanja (od prepoznavanja poslovnih prilika do pokretanja poslovnog pothvata) i kroz obilježja poduzetničkog ponašanja (posjedovanja poduzetničkih kompetencija, društvena vrijednost poduzetništva), a poduzetnička okolina se promatra kroz dimenzije pristupa izvorima financiranja, vladine politike prema prioritetima, vladine politike prema regulatornom okviru, vladinih programa, obrazovanju (osnovno i srednje obrazovanje), tercijarnom obrazovanju, transferu istraživanja i razvoja, komercijalnoj i profesionalnoj infrastrukturi, otvorenosti tržišta (dinamika promjena), otvorenosti tržišta (barijere ulaska), pristup fizičkoj infrastrukturi te društvene i kulturološke norme (Singer et al., 2015.).

Prema tome, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini čini samo jedan od dvanaest elemenata koji kroz doprinos stjecanju znanja i razvijanju individualnih stavova i vještina upojedinaca mogu dovesti do porasta poduzetničkih aktivnosti i razine samozapošljavanja. Također sami ishodi učenja poduzetničkog obrazovanja promatraju se u okviru stjecanja znanja o iskorištavanju prilika, razvoja sposobnosti (vještina), razvijanja stavova o poduzetništvu, odnosno osjećaja za inicijativu, tj. poduzetničku namjeru i aktivnost te svjesnosti o karijernim mogućnostima u poduzetništvu.

Zbog toga je u sljedećem poglavlju ispitan odnos među sljedećim pojavama: percepcije prilika (%), percepcije sposobnosti (%), percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%), stope poduzetničke namjere, stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi TEA1 i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje. Ispitivanja su provedena na temelju prikupljenih podataka GEM-a 2016. (GEM, 2017.b), za članice Europske unije uz pomoć regresijske analize, odnosno jednostavne linearne regresije $f(x) = \alpha + \beta x$.

5. ANALIZA I REZULTATI

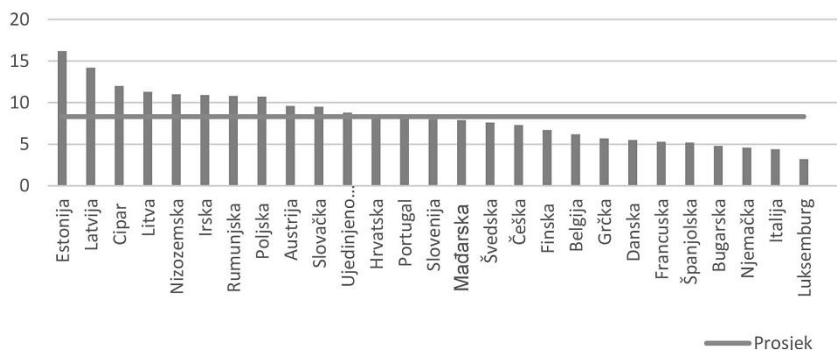
U prvom dijelu ovog poglavlja najprije je ispitan odnos percepcije prilika (%), percepcije sposobnosti (%) te percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) koje predstavljaju nezavisne varijable u odnosu prema zavisnoj varijabli, tj. stopi ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA). U drugom dijelu ovog poglavlja, ispitan je odnos nezavisnih varijabli (stopa percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere) u odnosu prema zavisnoj varijabli - stopi

¹ *Early-stage entrepreneurial activity* ili stopa ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi koja predstavlja postotak pojedinaca u dobnoj skupini od 18 do 64 koji vode novi posao koji su pokrenuli tijekom prethodna 42 mjeseca ili su u postupku pokretanja.

poduzetničke namjere. Na kraju poglavlja, ispitan je odnos između stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) i stope poduzetničke namjere u odnosu prema ocjenama stručnjaka za poduzetničko obrazovanje u Europskoj uniji u 2016. godini.

5.1. Utjecaj percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere na stopu ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA)

Slika 3. prikazuje stopu ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) u državama Europske unije u 2016. godini. Prema slici 3. najveće vrijednosti poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi bilježe Estonija (16,2 %), zatim slijede Latvija, Cipar te Litva, dok najmanje vrijednosti poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi bilježe Luksemburg (3,2 %) te Italija (4,4 %), dok prosjek Europske unije iznosi 8,3 %.

Slika 3. Stopa ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) u Europskoj uniji, 2016. godini

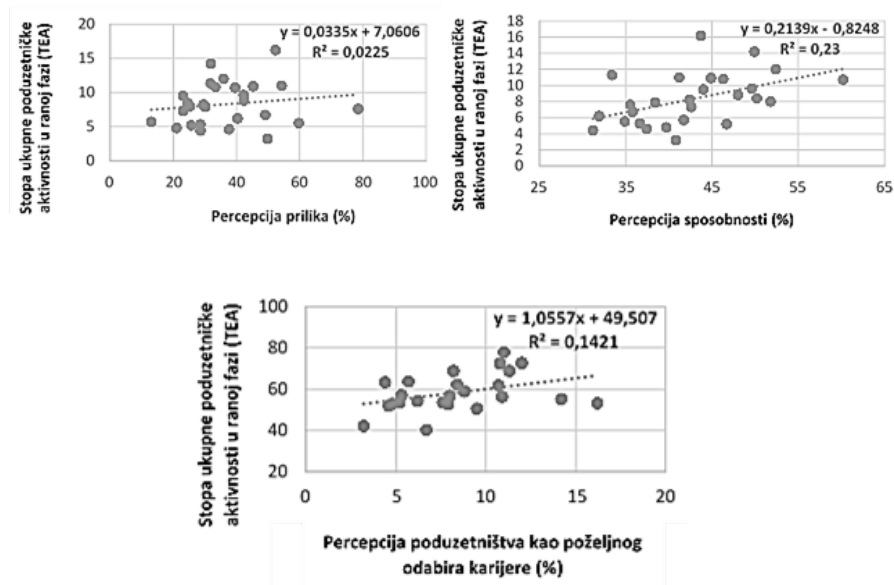
Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

Percepcija prilika odnosi se na postotak pojedinaca koji smatraju da postoji mogućnost pokretanja posla u okruženju gdje žive u narednih 6 mjeseci. Prema podacima GEM-a 2016. godine, najveći postotak percepcije prilika bilježe Švedska (78,5 %), Danska (59,7 %), Nizozemska (54,3 %), Estonija (52,3 %), Finska (49,1 %), a najmanji Grčka (13 %) i Bugarska (21 %), dok je prosjek Europske unije 36,75 %.

Percepcija sposobnosti predstavlja postotak pojedinaca u dobnoj skupini od 18 do 64 koji vjeruju da imaju potrebne vještine te iskustvo za pokretanje novog posla. S obzirom na podatke GEM-a 2016. godine, najveće vrijednosti bilježe Poljska (60,2 %), Cipar (52,4 %), Slovenija (51,8 %) i Hrvatska (50,2 %), a najmanje Italija (31,9%) i Belgija (31,2 %), dok prosjek Europske unije iznosi 42,6 %.

Percepcija poduzetništva kao poželjnog odabira karijere predstavlja postotak ispitanika dobne skupine 18 – 64 koji smatraju da je poduzetništvo, odnosno pokretanje poslovanja u njihovoj zemlji poželjan odabir karijernog puta. Prema GEM-u 2016., najviše vrijednosti bilježe Nizozemska (77,9 %), Cipar (72,7 %), Litva (68,8 %) i Portugal (68,8 %), dok najmanju vrijednost bilježi Finska (40,3 %). Prosjek Europske unije iznosi 58,4 %.

U nastavku je prikazan odnos između nezavisnih varijabli (percepcija prilika (%), percepcija sposobnosti (%)) i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i zavisne varijable (stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA)).

Slika 4. Odnos percepcije prilika, percepcije sposobnosti, percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere na stopu ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) u Europskoj uniji u 2016. godini

Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

Nadalje je tablično prikazna regresijska analiza percepcije prilika (%), percepcije sposobnosti (%) i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) u odnosu prema stopi ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) u Europskoj uniji u 2016. godini.

Tablica 1.

Regresijska analiza percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere u odnosu prema stopi ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) u Europskoj uniji u 2016. godini.

<i>Regression Statistics</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R Square</i>	<i>Adjusted R Square</i>	<i>Standard Error</i>	<i>Observations</i>
Percepcija prilika (%) i TEA	0,14994928	0,02248479	-0,01661582	3,17892085	27
Percepcija sposobnosti (%) i TEA	0,479551626	0,229969762	0,199168552	2,821446649	27
Percepcija poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i TEA	0,376929838	0,142076103	0,103079562	3,107838995	24*

*Podaci za Austriju, Češku i Dansku nisu bili dostupni.

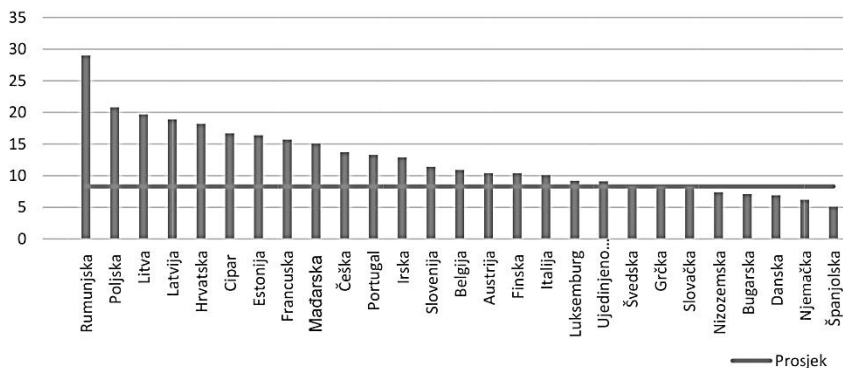
Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

Prema prikazu (slici 4.) odnosa percepcije prilika (%) i stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) te rezultatima regresijske analize iz Tablice 1, vidljivo je kako je veza između percepcija prilika (%) i stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) pozitivna. Koeficijent korelacije iznosi 15 %, dok reprezentativnost regresije iznosi 2,25 %. Također, prema rezultatima regresijske analize, korelacija između percepcije sposobnosti (%) i stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) je pozitivna te je veza srednje jakosti. Koeficijent korelacije iznosi 48 %, dok koeficijent determinacije iznosi 23 %. Iako je vrijednost koeficijenta determinacije mala, prema ANOVI signifikantnost modela iznosi 0,003 što znači da je model značajan. Nadalje, veza između percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i ukupne stope poduzetničkih aktivnosti u ranoj fazi (TEA) je pozitivna te je prema regresijskoj analizi srednje jakosti. Koeficijent determinacije iznosi 14,21 %, dok koeficijent korelacije iznosi 38 %.

5.2. Utjecaj percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere na stopu poduzetničke namjere

U ovom dijelu uz pomoć regresijske analize ispitan je odnos nezavisnih varijabli (stopa percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere) i zavisne varijable, odnosno stope poduzetničke namjere.

Stopa poduzetničke namjere odražava postotak ispitanika u dobnoj skupini od 18 do 64 koji su potencijalni poduzetnici i koji namjeravaju pokrenuti posao unutar tri godine. Rezultati GEM-ove ankete za države Europske unije prikazani su na slici 5.

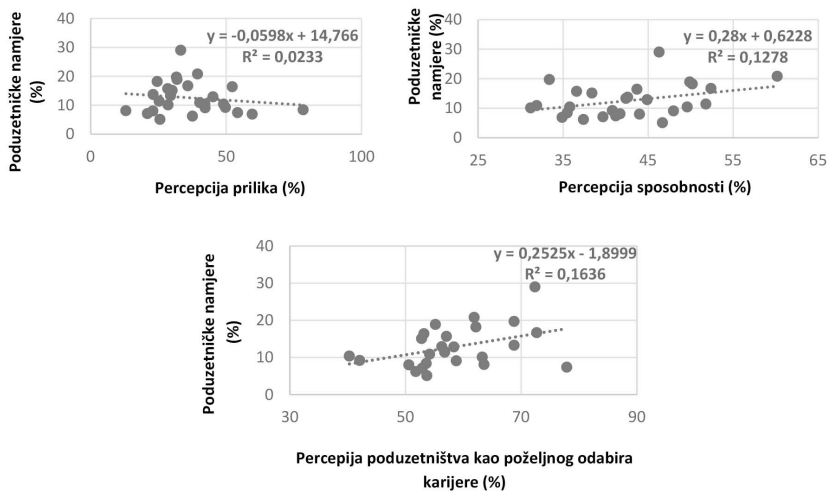

Slika 5. Poduzetničke namjere (%) u Europskoj uniji u 2016. godini

Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

Na slici 5. je vidljivo kako je najveća stopa prisutna u Rumunjskoj (29 %), zatim slijede Poljska, Litva te Latvija, a najmanja je u Španjolskoj (5,1 %), dok prosjek Europske unije iznosi 12,5 %.

U nastavku je prikazan odnos između nezavisnih varijabli (stopa percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere) i zavisne varijable (stope poduzetničke namjere).

Slika 6. Odnos percepcije prilika, percepcije sposobnosti, percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere i stope poduzetničke namjere u Europskoj uniji u 2016. godini

Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

U tablici 2. prikazna je regresijska analiza percepcije prilika (%), percepcije sposobnosti (%) i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) u odnosu prema stopi poduzetničke namjere u Europskoj uniji u 2016. godini.

Tablica 2.

Regresijska analiza percepcije prilika, percepcije sposobnosti i percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere u odnosu prema poduzetničkoj namjeri u Europskoj uniji u 2016. godini

<i>Regression Statistics</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R Square</i>	<i>Adjusted R Square</i>	<i>Standard Error</i>	<i>Observations</i>
Percepcija prilika (%) i poduzetničke namjere	0,152556589	0,023273513	-0,015795547	5,578834712	27
Percepcija sposobnosti (%) i poduzetničke namjere	0,35745732	0,127775736	0,092886765	5,271947709	27
Percepcija poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i poduzetničke namjere	0,404522514	0,163638464	0,125622031	5,363761175	24*

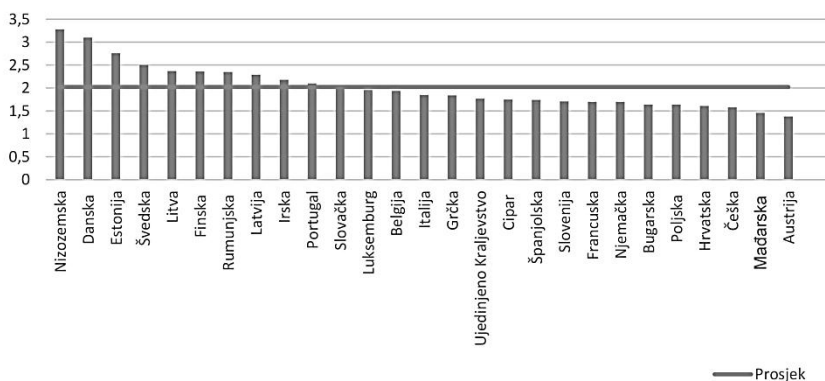
* Podaci za Austriju, Češku i Dansku nisu bili dostupni.

Izvor: izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

S obzirom na sliku 6. i rezultate iz tablice 2., korelacija između percepcije prilika (%) i stope poduzetničkih namjera je slaba te iznosi 15,26 % dok je reprezentativnost modela 2,33 %. S druge strane korelacija između percepcija sposobnosti u odnosu prema stopi poduzetničke namjere je pozitivna i umjereno jaka te ona iznosi 35,74 %, dok koeficijent determinacije regresijskog modela iznosi 12,78 %. Nadalje, veza između percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i stope poduzetničke namjere je pozitivna te je srednje jakosti. Koeficijent korelacije iznosi 40,45 %, dok koeficijent determinacije iznosi 16,36 %.

5.3. Odnos ocjena stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini i stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) te stope poduzetničke namjere

Ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini na skali od 1 do 5 prema GEM-u 2016. su prikazane na slici 7. Ocjene se odnose na efektivnost uključivanja znanja i vještina potrebnih za poduzetničko djelovanje u nastavne programe i na kvalitetu te dostupnost kadrova koji bi to znanje prenosili.

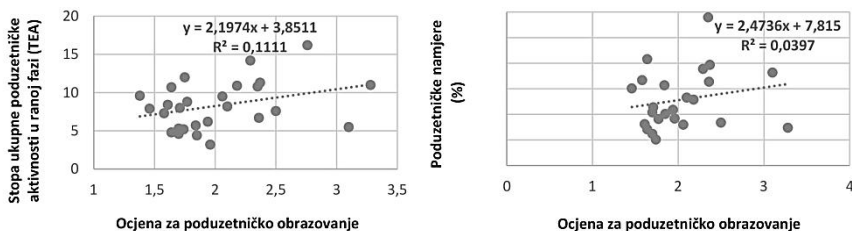

Slika 7. Ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje u Europskoj uniji u 2016. godini

Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

Prema podacima najviše ocjene bilježe Nizozemska i Danska, a najmanju Mađarska i Austrija. Prosjek ocjena Europske unije iznosi 1,70.

Slika 8. prikazuje odnos stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA), stope poduzetničke namjere i ocjena stručnjaka za poduzetničko obrazovanje u zemljama Europske unije, gdje stopa ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) i stopa poduzetničke namjere predstavljaju zavisne varijable, a ocjena stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razni – nezavisnu varijablu.

Slika 8. Odnos stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA), stope poduzetničke namjere i ocjena za poduzetničko obrazovanje u Europskoj uniji u 2016. godini

Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

Uzevši u obzir sliku 8. i tablicu 3. gdje je prikazana regresijska analiza odnosa stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje te stope poduzetničke namjere i ocjene stručnjaka za

poduzetničko obrazovanje, vidljivo je kako je veza između stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) i ocjene za poduzetničko obrazovanje u EU-u pozitivna. Koeficijent determinacije iznosi 11,11 %, dok koeficijent korelacije iznosi 33,33 % što upućuje na vezu srednje jakosti između stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) i ocjena za poduzetničko obrazovanje u EU-u. Veza između stope poduzetničke namjere i ocjene za poduzetničko obrazovanje u EU-u je pozitivna. Koeficijent determinacije iznosi 3,97 %, dok koeficijent korelacije iznosi 19,93 % što upućuje na slabu vezu.

Tablica 3.

Regresijska analiza odnosa stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA), stope poduzetničke namjere i ocjena stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini u Europskoj uniji u 2016. godini

<i>Regression Statistics</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R Square</i>	<i>Adjusted R Square</i>	<i>Standard Error</i>	<i>Observations</i>
TEA i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini	0,333265413	0,111065835	0,075508469	3,031466349	27
Stopa poduzetničke namjere i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini	0,199296	0,039719	-0,00393	5,747402	24*

* Podaci za Austriju, Češku i Dansku nisu bili dostupni.

Izvor: Izrada autora na temelju podataka GEM-a 2016.

6. DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Prema rezultatima GEM-a, ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje u školama Europske unije veoma su niske. Prosjek za Europsku uniju iznosi 2, dok najbolje ocjene bilježe Nizozemska i Danska. One iznose malo više od 3, na skali od 1 do 5, što je i dalje veoma nisko. S obzirom na to, potrebno je poduzeti određene mjere.

Kako su obrazovne politike u nadležnosti zemalja EU-a, Europska komisija djeluje uglavnom kao podrška za provedbu poduzetničkog obrazovanja, dok su ključni nositelji obrazovanja za poduzetništvo, države Europske unije. Europska komisija širi informacije i razmjenu najboljih praksi među zemljama

EU-a te djeluje na razvoj alata za podršku i projekata na razini EU-a. Također Europska komisija osigurava financijska sredstva putem Strukturnog fonda te Erasmus+ programa i COSME programa za provedbu projekata koji stvaraju referentne modele za daljnju izradu, putem poziva na podnošenje prijedloga. Nadalje, nastoji organizirati radionice za kreatore politike i praktičare te im pomoći u tome kroz kreiranje smjernica na temelju postojeće dobre prakse u Europi putem prikupljanja podataka i objavljivanje studija i pokazatelja (*European Commission*, 2017.c).

U ovom se radu preispitala tvrdnja mogu li države Europske unije svojim obrazovnim sustavom utjecati na razvoj i stjecanje poduzetničkih vještina, znanja i stavova te konačno utjecati na poduzetničku aktivnost i namjeru.

Na temelju prikupljenih podataka, postoje različiti pristupi obrazovanju za poduzetništvo na primarnoj i sekundarnoj razini obrazovanja u državama Europske unije. U kojoj mjeri obrazovanje za poduzetništvo predstavlja prioritet nacionalne politike u državama članicama Europske unije, moguće je utvrditi postojećom strategijom države koja je najviše povezana s poduzetničkim obrazovanjem. Prema rezultatima istraživanja Eurydice 2016. (Europska komisija, 2017.b), samo šest članica država ima zasebnu strategiju za poduzetničko obrazovanje, a one su: Belgija, Estonija, Ujedinjeno Kraljevstvo (Wales), Finska te Švedska. Također Finska i Švedska strategiju za poduzetničko obrazovanje imaju na neodređeno što se može objasniti njihovom orijentiranošću prema inovacijama (Chiu, 2012.). Ostale države članice ili nemaju definiranu strategiju za poduzetničko obrazovanje ili povezuju poduzetničko obrazovanje sa širim strategijama u okviru obrazovanja poput cjeloživotnog učenja, strategija mladih i strategija inovacija. Bez obzira na zasebnu strategiju ili širu strategiju u nekim državama članicama, financiranje poduzetničkog obrazovanja osigurava se preko općeg proračuna ili zasebnog proračuna. Od 26 država članica s obzirom na dostupne podatke 12 država izdvaja financijska sredstva za poduzetničko obrazovanje iz općeg proračuna. Također podaci prikazuju kako Austrija, Danska i Francuska izdvajaju zasebna financijska sredstva za provedbu svojih zasebnih ili širih strategija za poduzetničko obrazovanje, dok Švedska izdvaja sredstva putem zasebnog proračuna za svoju zasebnu strategiju. Jednako tako, većina država članica, uz sredstva iz državnih izvora za financiranje poduzetničkog obrazovanja, koristi i sredstva iz izvora Europske unije, dok su Hrvatska i Mađarska jedine države koje za područje poduzetničkog obrazovanja koriste samo sredstva iz EU-a, a glavni izvor financiranja je Europski socijalni fond. Nadalje, kod samog provođenja poduzetničkog obrazovanja u školstvu, najvažniju ulogu imaju nastavnici. Većina obrazovnih ustanova ima autonomiju u odlučivanju uključivanja poduzetničkog obrazovanja u programe, dok u Danskoj, Estoniji i Latviji ono podliježe zakonskoj regulativi. S time da je u Estoniji i Latviji ono obvezno za sve nastavnike primarnog i sekundarnog obrazovanja, dok u Danskoj samo za nastavnike primarnog obrazovanja. Osim nastavnika ključnu ulogu imaju i nacionalni kurikulumi u osiguravanju ove ključne kompetencije. Obrazovanje za poduzetništvo integrirano je u nacionalne kurikulume u državama

Europske unije na tri načina. Prvo kao međupredmetni pristup koji podrazumijeva izražavanje ciljeva poduzetničkog obrazovanja kroz transverzalne i horizontalne ciljeve (kroz različite predmete), zatim kao obvezan zaseban predmet ili dio obveznih predmeta te kao izborni predmet ili kao dio izbornih predmeta.

Prema pregledu postojećeg stanja obrazovanja za poduzetništvo u državama Europske unije vidljivo je kako se ono razlikuje od države do države i da još uvijek nije uspostavljen univerzalni program poduzetničkog obrazovanja. Ovakvo stanje poduzetničkog obrazovanja u državama Europske unije odražava zabrinutost Europske komisije koja navodi kako obrazovanje za poduzetništvo još varira u kvantiteti i kvaliteti, ovisi u velikoj mjeri o vladama država, to jest ministarstvima, kreatorima politika te se još uvijek ne tretira sustavno u nastavnom planu i jako se oslanja na entuzijazam i predanost pojedinih učitelja i škola (*European Commission, 2017.d*).

Cilj obrazovanja za poduzetništvo je razviti poduzetničke sposobnosti kod mladih, steći znanja o poduzetništvu u smislu prepoznavanja poslovnih prilika, razumijevanje uloge poduzetništva u društvu te poticanje poduzetničkih namjera. Samim time kako bi se ispitao utjecaj poduzetničkog obrazovanja na poduzetničku namjeru i aktivnosti u Europskoj uniji koristili su se podaci GEM-a za 2016. godinu. Ispitani su odnosi i utjecaji uz pomoć regresijske analize sljedećih pojava: percepcije prilika (%), percepcije sposobnosti (%), percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%), stope poduzetničkih namjera, ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini te ukupna stopa poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA).

Najveće vrijednosti stope poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) bilježe Estonija, zatim Latvija, Cipar i Litva. Zatim, najveći postotak percepcije prilika bilježe Švedska, Danska, Nizozemska, Estonija i Finska, a najmanji Bugarska i Grčka. Ova pojava može se objasniti time što su Švedska, Danska, Nizozemska, Estonija i Finska države koje imaju visok životni standard, njihova gospodarstva temeljena su na inovacijskim faktorima, rangirane su među najkonkurentnijima u Europi te se smatraju uzorom napredne demokracije, za razliku od Grčke čije gospodarstvo ovisi prvenstveno o razvoju i poboljšanju institucija, infrastrukture, makroekonomske stabilnosti, zdravstva i primarnog obrazovanja (*European Commission, 2017.e*). Zatim stopa poduzetničke namjere najviša je u Rumunjskoj pa u Poljskoj, Litvi i Latviji, dok je najmanja u Španjolskoj. Prema rezultatima anketa među državama Europske unije najveće vrijednosti percepcije poduzetničkih sposobnosti bilježe Poljska, Cipar, Slovenija i Hrvatska, a najveće vrijednosti percepcije poduzetništva kao poželjnog karijernog odabira bilježe Nizozemska s visokih 77,9 %, a zatim slijede Cipar, Litva i Portugal.

Prema regresijskoj analizi, odnos između percepcije prilika (%) ispitanika o mogućnostima pokretanja poslova gdje žive i ukupne stope poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) je pozitivan, a koeficijent korelacije, kao i za vezu između percepcije prilika (%) i poduzetničkih namjera (%), upućuje

na slabu vezu između promatranih pojava. Odnos između percepcije sposobnosti (%) i ukupne stope poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) također je pozitivan. Koeficijent korelacije upućuje na vezu srednje jakosti te signifikantnost modela iznosi 0,01 što upućuje na to da je model značajan. Jednako tako, veza između percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i ukupne stope poduzetničkih aktivnosti u ranoj fazi (TEA) je pozitivna te je prema regresijskoj analizi srednje jakosti. Nadalje, korelacija između percepcije poduzetništva kao poželjnog odabira karijere (%) i stope poduzetničke namjere je pozitivna i srednje jakosti. Također provedena je i regresijska analiza odnosa stope poduzetničkih namjera i ukupne stope poduzetničkih aktivnosti u ranoj fazi (TEA) s ocjenama stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini. Veza između stope ukupne poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA) i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini je pozitivna i srednje jakosti, dok veza između stope poduzetničkih namjera i ocjene stručnjaka za poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini je pozitivna i slabe jakosti.

Prema GEM-u, obrazovanje za poduzetništvo na primarnoj i sekundarnoj razini je samo jedna od dvanaest komponenti (od pristupa izvorima financiranja do društvenih i kulturoloških normi) koje utječu na poduzetništvo pojedine države. Prema tome nije neočekivano što stavovi o poduzetništvu kao poželjnom karijernom odabiru, percepcija prilika i sposobnosti, odnosno vještina koji bi se trebali steći i razviti poduzetničkim obrazovanjem, nisu u snažnoj korelaciji s ukupnom stopom poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi i poduzetničkim namjerama. Usprkos tome, najveću vrijednost koeficijenta korelacije, prema regresijskoj analizi, ima percepcija sposobnosti (postotak ispitanika pojedine države u dobnoj skupini 18 – 64 koji smatraju da posjeduju vještine i iskustvo za pokretanje novog posla) u odnosu prema ukupnoj stopi poduzetničke aktivnosti u ranoj fazi (TEA).

Zbog toga se može zaključiti kako obrazovanje za poduzetništvo utječe na poduzetničku aktivnost te je bitno da sve članice Europske unije to prepoznaju i ulažu još veće napore u implementaciju poduzetničkog obrazovanja u nastavne programe kako bi se kod mladih osobna inicijativa i preuzimanje razumnih rizika poticalo i razvijalo što ranije i kako bi oni postali mladi, kreativni i poduzetni građani koji bi pridonosili gospodarskom i društvenom napretku zemlje, a i cijele Europske unije.

Europska komisija u svemu tome ima ulogu podrške i osiguravatelja koordinacije između europskih programa financiranja za potporu projektima i aktivnostima obrazovanja za poduzetništvo i evaluacije istih kako bi se omogućila usporedivost rezultata, definirali indikatori i odredila unificiranost nastavnog programa poduzetničkog obrazovanja na razini Europske unije.

LITERATURA

Ayres, R. U., & Warr, B. (2010). *The economic growth engine: how energy and work drive material prosperity*. Edward Elgar Publishing.

Chiu, R. (2013). *Entrepreneurship education in the Nordic countries—strategy implementation and good practices*. Nordic Council of Ministers, http://www.nordicinnovation.org/Global/_Publications/Reports/2013/Entrepreneurship_Education_in_Nordics_web.pdf. Pristupljeno: 12. 4. 2017.

European Commission (2017a). *Europe 2020*, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%2007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>. Pristupljeno: 6. 3. 2017.

European Commission (2017b). *European Charter for Small Enterprises*, http://ec.europa.eu/growth/content/european-charter-small-enterprises-0_en. Pristupljeno: 6. 3. 2017.

European Commission (2017c). *Entrepreneurship education*, https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/support/education_en. Pristupljeno: 6. 3. 2017.

European Commission (2017d). *Education and training*, https://ec.europa.eu/education/policy/school/competences_en. Pristupljeno: 12. 4. 2017.

European Commission (2017e). *European Innovation Scoreboard 2017*, <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/24829>. Pristupljeno: 20. 4. 2017.

European Parliament (2017). *Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 presidency conclusions*, http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm. Pristupljeno: 6. 3. 2017.

Europski parlament (2017.). *Mala i srednja poduzeća*, <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/63/mala-i-srednja-poduzeca>. Pristupljeno 06.03.2017.

Europski Fondovi (2017). *Entrepreneurship Action Plan 2020*, <http://europski-fondovi.eu/content/akcijski-plan-za-poduzetni-tvo>. Pristupljeno: 6. 3. 2017.

Europska komisija (2017.a). *Europski referentni okvir 2006, Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje*, www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/graanski_odgoj/EK.doc. Pristupljeno: 15. 3. 2017.

Europska komisija (2017.b). *EACEA/Eurydice, 2016. Poduzetničko obrazovanje u školama u Europi. Izvješće Eurydicea*. Ured za publikacije Europske unije u Luksemburgu.

Europska komisija (2019.). *Europska suradnja u području obrazovnih politika (ET 2020.)*, https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_hr. Pristupljeno: 5. 5. 2019.

Eur – Lex (2017.a). *Pročišćene verzije Ugovora o europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije (2016/C 202/01)*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A2016C20201>

lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=HR. Pristupljeno: 3. 3. 2017.

Eur – Lex (2017b). Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?qid=1423750986387&uri=CELEX%3A52012DC0669>. Pristupljeno: 26. 3. 2017.

Frederick, H. H., Kuratko, D. F., & Hodgetts, R. M. (2006). *Entrepreneurship: theory, process, practice*. Cengage Learning.

GEM, (2017a). About GEM, <https://www.gemconsortium.org/>. Pristupljeno: 23. 3. 2017.

GEM (2017b). GEM data, <https://www.gemconsortium.org/data>. Pristupljeno: 2. 4. 2017.

Kandžija, V. & Cvečić, I. (2010.). *Ekonomika i politika Europske unije*. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci: Rijeka, 2010.

McCoshan, A. et al. (2010). *Towards greater cooperation and coherence in entrepreneurship education: report and evaluation of the pilot action high level reflection panels on entrepreneurship education initiated by DG Enterprise and Industry and DG Education and Culture*

MZO, Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2019.). *EUROPA 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast*, <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/europa-2020.pdf>. Pristupljeno: 5. 5. 2019.

OECD (2017). OECD Data, <https://data.oecd.org/eduresource/number-of-students.htm>. Pristupljeno: 8. 3. 2017.

Rebernik, M., & Širec, K. (2011). *Building entrepreneurship careers via entrepreneurship education. The case of Slovenia. Fostering Education in Entrepreneurship*, 15.

Reynolds, P. D., Hay, M., & Camp, S. M. (1999). *Global Entrepreneurship Monitor: 1999 - Executive Report*. Babson College, London Business School and the Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership

Singer, S., Amoros, J., E., Moska D., (2015). *Global Entrepreneurship Monitor 2014 Global Report*, <http://www.gemconsortium.org/report>. Pristupljeno: 12. 4. 2017.

Singer, S., Pfeifer S., Borozan Đ., Šarlija N. & Oberman S. (2003.). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom, Rezultati GEM 2002. za Hrvatsku, Zagreb, Ceper*.

Singer, S., Pfeifer S., Borozan Đ., Šarlija N. & Oberman S., (2012.). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom, Rezultati GEM 2002 - 2011 za Hrvatsku, Zagreb, Ceper*.

Van Praag, C. M., & Versloot, P. H. (2007). What is the value of entrepreneurship? A review of recent research. *Small business economics*, 29 (4), 351-382.

Van Praag, C. M. (1999). Some classic views on entrepreneurship. *De economist*, 147 (3), 311-335.21.

Verheul, I., Wennekers, S., Audretsch, D., & Thurik, R. (2001). An eclectic theory of entrepreneurship. Tinbergen Institute Discussion Papers. <https://papers.tinbergen.nl/01030.pdf>. Pristupljeno: 10. 3. 2017.

Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva (2019). Strategija učenja za poduzetništvo 2010. - 2014., http://www.hzz.hr/UserDocsImages/Strategija_ucenja_za_poduzetnistvo_2010-2014.pdf. Pristupljeno: 5. 5. 2019.

Ivona Huděk, mag. oec.

Junior Researcher
Institute for Entrepreneurship and Small Business Management
University of Maribor
Faculty of Economics and Business
E-mail: ivona.hudjek1@um.si

Karin Širec, PhD

Associate Professor
University of Maribor
Faculty of Economics and Business
Department for Entrepreneurship and Business Economics
E-mail: karin.sirec@um.si

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL POTENTIAL THROUGH ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN THE EU

Abstract

In order for the European Union to increase its competitiveness and economic growth with regard to the globalization and competitiveness of other countries, one of the key factors underlying its progress is entrepreneurship. The European Commission states that entrepreneurship skills can be obtained. There is a need for entrepreneurs to create new jobs and this type of education in all EU countries should be supported. In this paper, a comparison between the EU countries in the approaches to entrepreneurial education at the primary and secondary level of education is made. Regression analysis examines links between perceptions of opportunities, perceptions of capabilities, perception of entrepreneurship as desirable career choice, entrepreneurial activities, entrepreneurial intentions and expert assessments for entrepreneurial education. Research was made on the basis of GEM data in 2016. The results point to positive and significant impacts, which is essential for EU members to recognize and invest more efforts in implementing entrepreneurship education in school curricula, and the European Commission to provide even greater support for it.

Keywords: entrepreneurship, education for entrepreneurship, entrepreneurial activity, GEM, European Union

JEL classification: I25, L26